

ד"ר יהושפט נבו

לע"נ

ר' מרדכי בן דב

מורה ומחנך שהקדיש את חייו
לחינוך ילדי ישראל בדור השואה והתקומה

יהושפט איש המשפט

המקרא מקדיש ליהושפט מלך יהודה דיון נרחב, הכולל תחומי פעילות לאומיים, צבאיים ודתיים. המלך יהושפט, ידיו רב לו בחלוקה אמרכלית חדשה של ממלכת יהודה, דבר שנתאפשר עקב הברית שנכרתה עם ממלכת ישראל. כמו כן, בתיקון ענייני חוק ומשפט, בארגון הצבא וחידושו בכלי נשק. במלחמות שניהל עם שכני יהודה, ובהחזרת עבודת ה' והשלטת שלטון התורה בעם. תחומי עשייה אלו, כוללים את כל מיגוון פעולותיו של מלך, וריכוזם באיש אחד ובהיקף כזה, מעוררים השתאות.¹

במאמר זה ברצוני להציג את המלך יהושפט כמלך אידיאלי, הפעיל בתחום החברתי הדתי, הכלכלי והצבאי. ההופך את מדינת ישראל למדינה תורנית מחד, המשגשגת מבחינה כלכלית ובטחונית מאידך. מלך כזה המחיל את הקודש על החול, זוכה לסייעתא דשמיא ולהשגחה צמודה. המלך יהושפט יכול, כפי שניווכח, להיות דוגמא למלך יהודי קלאסי לכל הדורות.

יהושפט ואחאב

לאחר שנים רבות של מאבקים ומלחמות בין שני פלגי עם ישראל, השכילו יהושפט ואחאב לחיות בשלום, דבר שנתן את אותותיו בהתעצמות שתי הממלכות, ואף יחסי נישואין היו ביניהם, כשיהורם בן יהושפט נשא לאשה את בת אחאב [מלכ"ב ח', יח].²

אחאב מזמין את יהושפט להצטרף אליו לכבוש את רמות גלעד מידי ארם. רמות גלעד היא עיר בשבט גד [יהושע כ', ח], שהובדלה כעיר מקלט על ידי משה

1. על תקופתו ראה בהרחבה ש' ייבין, "הממלכה המפולגת", ההיסטוריה של עם ישראל, ימי המלוכה – היסטוריה מדינית, עורך אי מלמט, תל אביב תשמ"ב, עמ' 96-99.
2. לפי חז"ל יהושפט נשא את בת עמרי, אחות אחאב לאשה. [סדר עולם רבה, מהד' ראטנר, פרק י"ז. וכן מצאנו: "כיון שהשיא אסא מלך יהודה את בתו של עמרי מלך ישראל ליהושפט בנו לאשה, נגזרה גזרה על מלכות בית דוד שתכלה עם בית אחאב, ונפלו שניהם בו ביום" [תוספתא סוטה י"ב, ג].

[דברים ד', מג]³. עם התחזקותה של ארם דמשק לאחר מות שלמה, והשתלטותם של הארמים על שטחים בגולן, בבשן ובחורן, נעשתה רמות גלעד סלע המחלוקת בין ארם ובין ישראל⁴.

הפרשה פותחת בציון עובדה: "וישבו שלש שנים אין מלחמה בין ארם ובין ישראל" [מלכ"א כ"ב, א]. שלוש השנים שבין מלחמת אחאב בארמים באפק, לבין המלחמה ברמות גלעד, עברו ללא מלחמות. בתום מלחמת אפק נכרתה ברית ידידות בין אחאב לבין בן הדד מלך ארם [מלכ"א כ', לד]. נראים הדברים שברית זו נכרתה כדי לקדם את הסכנה האשורית מצפון, לקראת מלחמת קרקר בשנת 853.

לפי המקור האשורי התייצבה ברית מלכי סוריה, ארץ ישראל ופיניקיה, כשאליהם הצטרפו חילות עזר ממצרים ומערב, נגד צבא אשור בראשותו של שלמנאסר השלישי, ולפי אותו מקור גם הצליחו לעצור⁵. אולם הברית בין אחאב לבין בן הדד לא נועדה אלא לצורך הדיפת צבא אשור, ומשחלפה הסכנה האשורית שבה ממלכת ארם ללחוץ על ישראל, ובן הדד מלך ארם השתלט על רמות גלעד ומחוצה⁶.

תכניתו של אחאב הייתה אפוא, להשיב לישראל את רמות גלעד, מרכז המחוז ולהשתלט על עבר הירדן, ובכך לחזק את האחיזה במואב שנתערעה עקב תנועת מרי, בעידודה של ארם.

גם ליהושפט מלך יהודה היו אינטרסים חשובים במלחמה זו, באשר היה שליטה של ארץ אדום. מלכי ישראל ויהודה חששו כנראה, מפני השתלטותה של ארם על "דרך המלך", היא דרך השיירות החיוניות במסחר הבינלאומי, שנמשכה מדמשק לאורך עבר הירדן לאילת ולדרום ערב⁷.

המקרא מתאר באריכות ובססגוניות את ההכנות למלחמה. אחאב מקבץ ארבע מאות נביאים שניבאו לו הצלחה. אולם יהושפט שהכיר בהם שהם נביאי

3. לפי חז"ל במכות ט, ע"ב היו ערי המקלט שבעבר הירדן המערבי מכוונות [בקו רוחב] מול ערי המקלט שבעבר הירדן המזרחי: "שכם בהר אפרים כנגד רמות בגלעד". לפי זה רמות היא עיר באזור נחל יבוק.

4. ערך "רמות גלעד", אינצקלופדיה מקראית, כרך ז', עמ' 379. על מיקומה ושמותיה ראה עוד נ"צ הילדסהיימר, גיאוגרפיה של ארץ ישראל, גבולות הארץ, ירושלים תשכ"ה, עמ' 90.

5. על קרב קרקר ראה א' מלמט, מלחמות ישראל ואשור, הסטוריה צבאית של ארץ ישראל בימי המקרא, עורך י. ליוור, משרד הבטחון תש"ל, עמ' 246-250. W. W., Hallo, From Qarqar to carchemish, Bar 23 (1960), pp.37-41.

6. ראה ב' מזר, ייסודה של ממלכת ארם ויחסיה עם ישראל, בימי בית ראשון, עורך א' מלמט, ירושלים תשכ"ב, עמ' 148-149.

7. ראה ב' מזר, מלחמות ישראל עם ארם, היסטוריה צבאית של ארץ ישראל, עמ' 212-213.

שקר⁸, דרש נביא לה'. מיכיהו בן ימלה נביא ה', מוזמן למקום, והוא מתאר את המתרחש בפמליה של מעלה [מלכ"א כ"ב, יט-כג]. לפי פירוש אברבנאל, המתרחש בפמליה של מעלה הוא כעין מה שנעשה בפמליה של מטה: "אחאב יושב על כסאו כמלך בגדוד, והנביאים עומדים עליו, אלה אומרים עלה והצלח, ומיכיהו אומר להיפך. אומר לו מיכיהו: 'מלכותא דשמעיא כעין מלכותא דארעא'. אל תחשוב שלהיותך מלוכש בגדים, יושב על כסא רם ונישא, והנביאים האלה סביבך עומדים עליך, אתבהל ואשתומם. כי גבוה מעל גבוה שומר. ויש מלך אחר, עליון למלכי ארץ, הוא ישפוט עליך כרצונו וכפי מעשיך...".

בתיאור המתרחש בפמליה של מעלה נשמעת שאלת ה' "מי יפתה את אחאב"? כלומר גור דינו למות במלחמה כבר נחרץ, והשאלה היא רק מי יפתנו לקבל את ההחלטה הנואלת, כדי שיעלה ויפול ברמת גלעד ["דעת מקרא"]. לפירוש אברבנאל אחאב נמצא חייב בדין על כך שחמל על מלך ארם, ולכן נתבקשה דרך להענישו שיפול ברמות גלעד, "מקום הרשע שמה יהיה המשפט". עוד מוסיף אברבנאל לפרש את ההיגד "אצא והייתי רוח שקר בפי כל נביאיו" (כ"ב, כב), שה' ית' העיר את רוח הנביאים שינבאו לאחאב הצלחה. מי שהתנדב לפתות את אחאב הייתה הרוח, שלפי חז"ל⁹ היא רוחו של נבות הזרעאל.

דברים אלו מלמדים כי התמונה המתגלית לנביא היא בית דין של מעלה שדן את אחאב. ולא נחתם גור דינו אלא על התחום המוסרי, שהוא רצח נבות הזרעאלי. וכן מציין הרמב"ם¹⁰: "צא ולמד מאחאב עובד עבודה זרה, שהרי נאמר בו 'רק לא היה כאחאב' [כ"א, כה], וכשנסדרו עוונותיו וזכויותיו לפני אלוקי הרוחות, לא נמצא עוון שחייבו כליו, ולא היה שם דבר אחד ששקול כנגדו, אלא דמי נבות, שנאמר 'ותצא הרוח ותעמוד לפני, זה רוח נבות'¹¹. לא חטא עבודה זרה שהרבה אחאב בה, אלא עוון שפיכות דמים חרץ את גורלו.

עם צאתם למלחמה, מסופר שמלך ישראל התחפש כדי שלא יכירוהו. כנראה חשש מנבואת מיכיהו. ואכן שרי הרכב הארמי חשבו בטעות את יהושפט למלך ישראל. העובדה שנחרץ גור דינו מראש, מתבטאת בכך שנאמר "ואיש משך בקשת לתומו" [שם לד].

רלב"ג: "ר"ל שלא היה מתכוין להכות שום אדם, והיה מאת הש"י שירה החץ באופן שהכה את מלך ישראל". המלחמה נסתיימה במעשה הגבורה של אחאב

8. ראה ברד"ק ל', כב, ז כיצד.

9. סנהדרין פט, ע"א, קב, ע"ב.

10. הלכות רוצח ושמירת נפש ד', ט.

11. סנהדרין קב, ע"ב. לנושא משפטו של נבות, ראה עוד ז' ויסמן, עם ומלך במשפט המקראי, תל אביב 1993, עמ' 98-117.

שעמד פצוע, חשוף במרכבה כל היום ומת משטף דם. תוצאות המלחמה לא נכתבו, גם תרומתו של יהושפט למהלכה, לא נודעו. המקרא מקדיש למלחמה זו 37 פסוקים; מתוכם, לתיאור המלחמה - 5 בלבד. כל יתר פסוקי הפרק עוסקים בהיבט הדתי של הפרשה, בנעשה בבית דין של מעלה, היינו, בלקח הנבואי של הפרשה, ברעיון של מידה כנגד מידה, בחומרת חטא שפיכות דמים וכיו"ב.

חשיבותו של יהושפט לנושא זה, איננה בתרומתו הצבאית המוצנעת בתיאור, אלא בעובדה שלא הושפע מאחאב ועמד על עקרונותיו ודרש נביא לה'. בעטיו נתגלה לנו משפטו של אחאב, שהעמידנו על לקחה המוסרי דתי של הפרשה. ואכן יפה פירש ר' יוסף אבן יחיא בפירושו לספר דברי הימים¹²: "ואיש משך בקשת לתומו - איש, זה השלם שבחבורה, והוא יהושפט, משך בקשת לפי תומו כדי ללחום עם הארמים, ויד את אחאב בין דבקי השריון, כי מגלגלין זכות כזה לבער את הרע על ידי זכאי כיהושפט".

ואולי לא רחוקה סברתנו שתיאור מלחמה זו חוזר מילה במילה גם בספר המוסרי של הפרשה. דברי הימים, מה שאין כן תיאור המלחמה במואב, משום לקחה הדתי.

שיתוף הפעולה בעיני הנבואה

כאשר חזר יהושפט אל ביתו לירושלים בשלום, יצא לקראתו יהוא בן חנני החוזה בנויפה, ואמר לו: "הלרשע לעזור ולשנאי ה' תאהב, ובזאת עליך קצף מלפני ה'" [דבה"ב י, ט, ב]. בהמשך מסופר עוד, שיהושפט התחבר לאחזיה מלך ישראל ועשו יחד אניות בעציון גבר [שם כ', לה]. אף כאן תגובת הנביא אליעזר בן דודוהו ממרשה הייתה: "בהתחברך עם אחזיהו, פרץ ה' את מעשיך" [שם לו]. אף בחז"ל אנו מוצאים נזיפה ליהושפט על חיבור זה:

"כיון שהלך יהושפט מלך יהודה עם אחאב מלך ישראל לרמות גלעד, נגזרה גזרה על יהושפט ליהרג. שנא' ויהי כראות שרי הרכב את יהושפט וגו', ראוי היה ליהרג באותה שעה, אלא שבשכר זעקה [מלכ"א כ"ב, לב] תלה לו הכתוב שבע שנים"¹³.

תגובות אלו של הנביאים ושל חז"ל מעוררות שאלה. מלכי יהודה מאז רחבעם ניהלו מלחמות קשות עם ממלכת ישראל, והנה יהושפט משכיל לקיים יחסי שלום עם ממלכת ישראל, והרי גדול השלום¹⁴, ואם כך על מה יצא הקצף? יושם לב לסגנון דברי הנביאים: "הלרשע לעזור ולשנאי ה' תאהב". כלומר, יהושפט הגדיל לעשות בקשריו עם מלך ישראל, כשבא לעזור במלחמה, הרבה

12. מובא ב"דעת מקרא".

13. תוספתא סוטה פרק יב, הלכה ב', מהדורת ליברמן, עמ' 116.

14. וראה מה שנאמר בתנחומא חקת כב, על חשיבות השלום.

מעבר לדרישות השלום.

גם הנביא אליעזר בן דודוהו נוזף בו על קשריו עם אחזיהו, ולא עשיית השלום. אם נוסיף לכך גם את קשרי החיתון שהיו ליהושפט עם מלך ישראל, אולי נמצא בכך את סיבת הקצף¹⁵ הגם שהנביאים דברו על קשרי מלחמה ועשייה ולא על קשרי החיתון.

יושם אל לב, כי שיתוף הפעולה במלחמה ברמות גלעד מתואר בספר מלכים בפירוט רב, תיאור החוזר גם בדברי הימים. אולם הנזיפה של הנביא יהוא בן חנני ביהושפט מובאת אך ורק בדברי הימים. הוא הדין לנזיפת הנביא אליעזר בן דודוהו על החיבור עם אחזיהו בבניית האניות, שאף היא כתובה בדברי הימים בלבד, למרות שסיפור בניית האניות כתוב גם במלכים.

לדעת שי יפת¹⁶, בכל מקום שקיים חטא, בין שהוא מתואר כחטא במקורות שבספרי שמואל ומלכים, ובין שהוא נתפס כחטא על ידי בעל דברי הימים, ואין העונש נזכר, מוסיף בעל דברי הימים עונש מתאים. כך לדוגמא, אסא נענש על שסמך על מלך ארם ולא נשען על ה' [דבה"ב ט"ז, ז-ט]. כך יהושפט על חיבורו למלכי ישראל [וראה שם דוגמאות נוספות].

כמו כן, כל צרה, פגע וכשלון נתפסים מראש כעונש. על כן בכל מקום שיש תאור של מאורע הנתפס כעונש, ואין הוא מוסבר בחטא שקדם לו, מוסיף בעל דברי הימים חטא מתאים. כך מותו של אסא מוסבר בכך שלא דרש בה' אלא ברופאים [שם ט"ז, יב], וכך יהושפט שהתחבר עם אחזיהו בבניית האניות. נראים לנו דברים אלו מהטעם שספר דברי הימים שנכתב מאות שנים אחרי המאורעות מעוניין בצד הלקחי הדתי יותר מאשר בעובדות עצמן. זאת, כיון שהוא מעוניין לחנך את דור שבי ציון בראשית ימי בית שני, ברוח מעשי אבות. דוגמא לכך, הוא תיאור התיקונים הדתיים והעמדת שופטים בערי יהודה שמינה יהושפט [דבה"ב י"ט], ותיאור תיקוני הדת שערך חזקיהו [שם כ"ט-ל'], שאינם בספר מלכים¹⁷.

המסע לארץ מואב

יהושפט עדיין מולך על ישראל בימי יהורם, אחי אחזיה בן אחאב, אשר מזמין אותו להצטרף למסע עונשין נגד מלך מואב שפשע בישראל [מלכ"ב ג', ה-ז]. המסע נערך "דרך מדבר אדום" [שם ח]. אמנם הדרך הנוחה יותר להגיע למואב

15. לנושא זה נדרש גם הרב יצחק לוי, יהושפט בן אסא, המעיין כ"ג (תשמ"ג), עמ' 44, 45, 49, המעמידנו על האיסור להתחבר לרשע.

16. אמונות ודעות בספר דברי הימים, ירושלים תשל"ז, עמ' 146-147.

17. גם ספר דברים שנכתב בשנת הארבעים לנדודי המדבר, מתייחס אל אירועי המדבר כחטא העגל והמרגלים, אחרת מספרי שמות ובמדבר, בהזגישו יותר את התחום הלקחי דתי, יותר מאשר את העובדות.

היא מצפון, אבל יש להניח שמלך ישראל שהיה צריך לחבור לצבא יהודה בירושלים ואחר כך לצרף אליהם את צבא אדום, העדיף את הדרך הדרומית העוברת דרך ירושלים, חברון, דרום הר חברון, חוצה את נחל הערבה מדרום לים המלח, ומגיע למואב מדרום.

לדעת ח' רביב¹⁸, האיגוף שביצעו צבאות הפולשים דרך אדום, היה מחוייב המציאות, משום שמישע מלך מואב, שהשתלט על שטח נרחב צפונית לארנון, ביצר את עריו שם, כדי לקדם תגובה ישראלית.

יהורם מלך ישראל חשש כנראה להסתבך בדרך הצפונית, והזמין את יהושפט לתקוף את מואב מצדה הדרומי שלא היה מבוצר. גם כאן, כמו במלחמת רמות גלעד היו ליהושפט אינטרסים משלו בהתחברו למלך ישראל.

אחת התוצאות של חידוש הברית בין ישראל ליהודה, הייתה חידוש סחר החליפין עם ערב וארצות ים סוף, וניצולם של מכרות הנחושת אשר בערבה. יהושפט ששלט על אדום שלט גם על מכרות הנחושת¹⁹. המלחמה במואב נועדה אפוא, להחזיר לישראל וליהודה את השלטון על "דרך המלך"²⁰, ההולכת מדמשק דרך עבר הירדן עד לשבא ולקרן אפריקה. דרך זו שימשה בעיקר ליבוא סחורות כבדות ערך וקלות משקל, כמו בשמים, אבנים טובות, זהב, שנהבים ובעלי חיים נדירים [מלכ"א י, כב]. השולט בה מתעשר עושר רב.

ב' עודד²¹ מעמידנו על חשיבות השלטון על עבר הירדן, העומדת ביסוד שתי המלחמות שניהלו מלכי ישראל ויהודה במשותף. חשיבות השלטון בדרך זו מוכחת מכמה אירועים הסטוריים: ירבעם בן נבט בונה את פנואל במרכז הגלעד [מלכ"א י"ב, כח]. חזאל מלך ארם משתלט על עבר הירדן הישראלי עד לארנון [מלכ"ב י, לב-לג].

באזור שבין הארנון ליבוק מצויים שטחי מרעה וחקלאות. בעמק סוכות נתגלו עפרות ברזל, ובערבה ליד פונון – מרבצי נחושת. בישובי עמק סוכות עסקו בתעשיית מתכת [מלכ"א ז, מו]. מיערות הגלעד כרתו עצים לבנין ואף למרקחת [בראשית ל"ז, כח, ירמיהו ח', כב].

במלחמת אחאב עם בן הדד מדובר על "הערים אשר לקח אבי מאת אבין אשיב וחוצות תשים לך בדמשק" [מלכ"א כ', לד]. כלומר בן הדד נותן לאחאב זכויות מסחר בערי ארם, והכוונה לערים ששמשו כסלע מחלוקת בין ארם

18. מבית אב לממלכה, ירושלים תשלי"ט, עמ' 181.

19. ערך יהושפט, אינצקלופדיה מקראית, כרך ג', עמ' 568-569.

20. ראה י' אהרונ, ארץ ישראל בתקופת המקרא – גיאוגרפיה היסטורית, ירושלים תשכ"ג, עמ' 42-45.

21. הרקע ההסטורי למלחמות רצין ופקח נגד אחז, תרביץ לח [תשכ"ט], עמ' 205-224.

לישראל, כמו רמות גלעד ואפק, היושבות על גבול תחום המריבה שבין שתי המדינות.

במהלך הדרך המדברית צמא העם למים. התגובה השונה של שני המלכים על כך, מעמידתנו על ההבדל האמוני שביניהם. יהורם מלך ישראל פולט דבר יאוש: "אהה כי קרא ה' לשלושת המלכים האלה לתת אותם ביד מואב" [מלכ"ב ג', י]. אולי עמוק בתודעתו הוא מכיר בכך שיש כאן יד ה', אולם הוא איננו רואה את עצמו כראוי לישועתו. יהושפט לעומתו, מחפש נביא כדי לשמוע את דבר ה'. אכן שניהם צדקו, יהורם ביאוש, שכן הנביא אפילו איננו מוכן להתייחס אליו והוא שולחו לנביאי אביו ואמו. ואילו יהושפט – בזכותו הנביא מוכן להדרש לשאלתם של המלכים.

חבורת המלכים ניצלה בנס והנחל נתמלא במים. נבואתו של אלישע הנביא "והכיתם כל עיר מבצר... וכל עץ טוב תפילו" [שם יט], מתמיהה לאור מצוות התורה "לא תשחית את עצה" [דברים כ', יט-כ]. המדרש²² בדברו על שבחו של יהושפט, שואל שאלה זו, ומשיב שצווי התורה תקף ביחס לכל האומות, פרט לאומה בזויה זו, שנאמר "ונקל זאת בעיני ה' ונתן את מואב בידכם" [שם ג', יח]. המלחמה נסתיימה במכה מוחצת שהוכתה מואב. כאשר ראה מלך מואב שהמלחמה חזקה, לקח את בנו הבכור והעלהו על החומה²³.

גם בפרקנו, כמו בתיאור מלחמת רמות גלעד, משלב הסופר הנבואי ריאליה מקראית עם לקחי אמונה. הרקע ההיסטורי למלחמה זו הוא שאיפתם של המלכים להשתלט על דרך המלך. אולם הפרשה נכתבה בהרחבה, משום לקחה האמוני הדתי, הבא ללמדנו ש"רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום" [משלי י"ט, כא] וש"שקר הסוס לתשועה" [תהלים ל"ג, יז]. ואם ה' איננו שולח את ברכתו, שום תכנית לא תועיל, וכי ה' לא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו [שם ל"ז, כח], כפי שאירע ליהושפט.

עוד נראה לנו להוסיף, ששתי מלחמות אלו, בהן נטל יהושפט חלק פעיל, מלמדות על השגחה אלוקית צמודה לה זכה יהושפט. סברה זו נעוצה בעובדה שבשתייהן אירעו לו ניסים. בראשונה – נס אישי, שניצל משרי הרכב אשר החליפוהו באחאב. ובשנייה – נס ציבורי, שהארץ נתמלאה גבים שופעי מים. גם העובדה שנינוץ על ידי נביאים מיד עם שובו, מעידה על השגחה ברחמים, המעמידה אותנו על חטאו ומאפשרת לו לתקן את מעשיו.

22. תנחומא פנחס ג'.

23. לנושא זה עיין בפירוש דעת מקרא למלכ"ב ג', כז.

פעילותו הלאומית

יהושפט מלך יהודה היה מלך רב פעלים, שידיו רב לו בכל תחומי העשייה המוטלים על המלך, אותם ביצע בהרחבה ובהצלחה. השקט היחסי והשגשוג הכלכלי שפקד את הממלכה היו גורמים מסייעים בהגשמת תכניותיו. יהושפט עסק בבניה רבת היקף [דבה"ב י"ז, יב]. הערים והמצודות שבנה שימשו לאגירת אספקה ונשק עבור צבא הקבע [שם יג]. צבא המילואים אורגן מחדש, בעקבות מפקד בני יהודה ובנימין שנערך על בסיס שבטי, טריטוריאלי. יהושפט ששלט על אדום, ניהל קשרי מסחר עם חופי ים סוף וחצי האי ערב. בימיו היו הפלשתים נתונים להשפעתו והעלו לו מנחה [שם יא], וכמותם הערביאים²⁴.

אירוע מיוחד שהמקרא קובע לו מקום לעצמו, הוא בניית האניות שנשברו בעציון גבר [מלכ"א כ"ב, מט]. פרשה זו חוזרת גם בדבה"ב [כ, לה-לז], שם נאמר שיהושפט התחבר במעשה זה עם אחזיהו מלך יהודה, והנביא אליעזר בן דודוהו ניבא לו ששופות זו הייתה בעוכריו וגרמה לשבירת אניותיו. אירוע זה מוסיף נדבך על האמור כבר אודות שליטת מלכי יהודה וישראל על דרך המלך. כבר שלמה המלך טיפח סחר חוץ ארוך טווח שנועד להשיג סחורות יקרות ערך, כמו חיות נדירות, שנהבים, בשמים וכיו"ב, שמקורם בערב הדרומית או בחוף הצפוני של סומאלי, מול באב אל מנדב, בקרן אפריקה. השיתוף עם אחזיהו מלך יהודה מניח שבניית האניות נעשתה בהדרכה של מומחים מצור, ומטרתה הייתה להאריך את השליטה על דרך המלך היבשתית ועל המשכה בדרך הים.

בנוסף לכל אלה, מודגשת במיוחד פעילותו בתחום הדתי²⁵, במסגרתה נשלחו שרים, לויים וכהנים ללמד ביהודה את תורת ה' [דבה"ב י"ז, ז-ט], וכן מתוארת פעילותו בתחום מינוי שופטים והחלת חק התורה בעם [שם י"ט, ה]. תיאור פעולותיו מתחיל בציון העובדה שהלך בדרכי דוד אביו, לא דרש לבעלים, אלא הלך בדרכי ה' [שם י"ז, ג-ד]. מיד בסמוך נאמר: "ויכן ה' את הממלכה בידו ויתנו כל יהודה מנחה ליהושפט" [שם ה].

נראה שהמקרא בא ללמדנו מעשה ותוצאתו. כיון שדרש לאלוקי דוד אביו והתרחק מעבודה זרה, הכין ה' את הממלכה בידו. עוד נאמר עליו "ויגבה לבו בדרכי ה'" [שם ו], היגד הבא ללמדנו שלא נכשל ב"כוחי ועצם ידי". וכן חז"ל

24. ראה ח' רביב, מבית אב לממלכה, עמ' 184-185. שי ייבין, יהושפט המלך, ארץ ישראל ז' [תשכ"ד], עמ' 6-17.

25. W.F. Albright, The Judicial Reform of Jehoshaphat, A Marx Jubilee Volume, 1950, 25 pp. 61-82.

שבחורו על כיבוד תלמידי חכמים: "זאת יראי ה' יכבד" (תהלים ט"ו, ד), ואמר מר זה יהושפט מלך יהודה, שהיה רואה תלמיד חכם, היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו, וקורא לו רבי, רבי, מרי, מרי²⁶.

מינוי שופטים

פרשת מינוי שופטים מתוארת בהרחבה. עד כה לא מצאנו מלך בישראל שהנהיג בתי משפט. מנהיגי ישראל עצמם שימשו כשופטים. כך דבורה הנביאה [שופטים ד', ד-ה], וכך בימי דוד [שמו"ב ט"ו, ב], וכך אצל שלמה [מלכ"א ג']. על יהושפט נאמר שהשיב את ישראל אל ה' אלוקי אבותם מבאר שבע ועד הר אפרים [דבה"ב י"ט, ד]. ומיד בסמוך נאמר שהעמיד שופטים בכל ערי יהודה [שם ה]. סמיכות הפרשיות מלמדת שלא מספיק להשיב את ישראל לה' אלוקי אבותיהם במבצע חד פעמי, שכן מיד לאחר ההתלהבות הראשונה יחזרו לסורם. כדי לשמור על ההישג הרוחני יש צורך בקיום מוסדות קבועים שזה יהיה תפקידם. לפיכך ממנה יהושפט שופטים.

בדברי אזהרתו לשופטים הוא מציין "כי לא לאדם תשפטו כי לה'" [שם ו]. ולפיכך – "יהי פחד ה' עליכם שמרו ועשו" [שם ז]. לפי השקפת התורה הדיינים הם נציגיו של הקב"ה, והם אף נקראים "אלוקים": "והגישו אדוניו אל האלוקים" [שמות כ"א, ו], וכן "ונקרב בעל הבית אל האלוקים" [שם כ"ב, ז], והם זוכים גם בהשגחתו ובהכוונתו: "כי המשפט לאלוקים הוא" [דברים א', יז], וכפי שמבאר רמב"ן בפירושו לדברים י"ט, יט "כאשר זמם".

עוד הוא מציין "כי אין עם ה' אלוקינו עולה ומשא פנים ומקח שחד", היינו, אם יציגו לנגד עיניהם שהמשפט לאלוקים, יש סיכוי שיקפידו על דרכי שיפוט הגונים. בהמשך דבריו מורה להם המלך מהו תחום פעילותם השיפוטית, כשהוא מצטט מדברי התורה בדברים י"ז, ח. בסיום דבריו הוא מזהיר שאם לא ישפטו כהלכה, עם ישראל יאשם, אבל הקצף יהיה על הדיינים.

שאלה המתבקשת היא, מדוע דווקא יהושפט מקפיד על מינוי שופטים, דבר שלא מצאנו אצל שום מלך לפניו. תיאור מינוי השופטים מובא בדברי הימים ב' בפרק י"ט, מיד אחרי שובו של יהושפט בשלום ממלחמת רמות גלעד, בה נפל אחאב. יורשה לנו להעלות השערה שהדבר קשור לפרשת נבות היזרעאלי. כבר עמדנו על הקשר שבין הריגת נבות לנפילת אחאב.

בהשקפת אומות העולם בתקופת המקרא המלך עומד מעל לחוק, מה שאין כן בישראל. כאשר נבות היזרעאלי סירב למכור לאחאב את נחלת אבותיו, הייתה תגובת המלך כעס ותיסכול [מלכ"א כ"א, ד]. למרות שהיה עובד עבודה זרה, לא ראה את עצמו כמי שעומד מעל לחוק. מי שהסיתה אותו למעשה הנפשע,

26. כתובות קג, ע"ב. רמב"ם הלי מלכים ב', ה.

הייתה איזבל אשתו שקיבלה את חינוכה בבית מלך צידון והיתה אמונה על מחשבת אומות העולם שהמלך כל יכול.

כל זאת ראה יהושפט, ואף לא נעלם ממנו העונש שנענש אחאב על כך. סביר מאוד להניח שרגישותו לנושא משפט צדק לצד מה שראה בפרשת נבות עוררו אותו לכך, או למצער, העתוי של מינוי השופטים, על סמך סמיכות הפרשיות מעיד על זיקה בין האירועים. החזרה המגוונת המזהירה את הדיינים על כך שהמשפט לאלוקים, ארבע פעמים בפרק י"ט, בפסוקים ו, ז, ח, וט', והאזהרה על שיפוט ללא משוא פנים, רומזת לכך שאין שום אדם העומד מעל לחוק.

מלחמת בני עמון

המלחמה השלישית בה נטל חלק יהושפט, היא המלחמה עם מואב, בני עמון ושעיר [דבה"ב כ']. שתי המלחמות הקודמות, ברמות גלעד ובמואב, אירעו בשיתוף עם ממלכת ישראל וביוזמתה. את המלחמה השלישית מנהל יהושפט לבדו, כאשר בניגוד לקודמותיה, היוזמה באה מאת האויב. הסכסוך בין ישראל לעמי עבר הירדן המזרחי, ימיו כימי האומה. העמונים והמואבים ישבו את עבר ירדן המזרחי באזור שבין הארנון והיבוק.²⁷

בספר במדבר כ"א, כו-כט, מסופר שסיחון מלך האמורי כבש את ארץ מואב והתיישב באזור שבין שני הנחלים, כאשר הוא הודף את המואבים דרומה אל מעבר לארנון, ואת העמונים מזרחה למדבר. בדרכם לארץ, מבקשים בני ישראל רשות מעבר מעמי עבר הירדן המזרחי ולא נענים. כיוון שחל איסור להתגרות מלחמה במואב [דברים ב', ט], ובבני עמון [שם ט], בני ישראל עוקפים את ארצם ונכנסים לארץ דרך ארצו של סיחון, המותרת בכיבוש, שכן אין הם קרובי משפחה של ישראל, ולכן "עמון ומואב טוהרו בסיחון"²⁸.

במשך כל השנים ציפו עמון ומואב לשעת כושר להחזיר לעצמם את השטחים שנלקחו מהם. כך בפרשת אהוד בן גרא [שופטים ג'], כך בפרשת יפתח [שם י', יז-יח]. גם מלחמות דוד במואב [שמו"ב ח', ב] ובבני עמון [שם י', ו-יד; י"א, א], התרחשו על רקע השלטון בעבר הירדן. אולם שונה מלחמת יהושפט עם עמי עבר הירדן מיתר המלחמות שנזכרו, שבכולן המלחמה ניטשה על אדמת עבר הירדן המזרחי [בפרשת גדעון יש מחלוקת היכן פגע אהוד בעגלון], בעוד שבמלחמת יהושפט תוקפים עמי המזרח את ישראל, והמערכה ניטשה בצדו המערבי של הירדן.

תואי המסע חצה את ים המלח באזור הלשון, בו הימה צרה ורדודה, המשיך

27. לנושא זה ראה בהרחבה נ' גליק, עבר הירדן המזרחי, ירושלים תשי"ז, עמ' 34 ואילך.

28. חולין ס, ע"ב.

לאורך הגדה המערבית של ים המלח צפונית עד עין גדי, ומשם פנה לצפון מערב לעבר מדבר תקוע²⁹. לאמור, לא מלחמה על עושרה הפוטנציאלי של דרך המלך לפנינו, כי אם מלחמה על הבית ממש. אכן התגובה הייתה בהתאם. אין תיאור של איסוף צבא וכי"ב, אלא קריאת צום ותפילה.

בתפילתו, מטעים יהושפט את הרעיון שעמי עבר הירדן המזרחי נאסרו מלבוא בקהל [דברים כ"ג, ד, ח]. בדרכם לארץ ישראל נמנעו בני ישראל מלכבוש את ארצותיהם [שם ב', ט, שם יט], והם במקום להיות אסירי תודה, גומלים לנו רעה. עוד מוסיף יהושפט בתפילתו ש"אין לנו כח לפני ההמון הרב הזה הבא עלינו" [פסי יב]. לפי חז"ל יהושפט אמר: "אני אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף, אלא אני אומר שירה ואתה עושה מלחמה"³⁰. יהושפט מכריז: "האמינו בה' אלוקיכם ותאמנו האמינו בנביאיו והצליחו" [פסי כ].

בדברי החיזוק שאומר לעם משתמש יהושפט במילים מדבריי משה על ים סוף [שמות י"ד, יג-יד]: "אתם אל תיראו ואל תחתו מפני ההמון הרב הזה כי לא לכם המלחמה כי לאלוקים" [פסי טו]. המלך מעורר את העם לצום, לתפילה ולשירת הלל, והתוצאה הייתה חרב איש ברעהו במחנה האויב, "ויהי פחד אלוקים על כל ממלכות הארצות בשמעם כי נלחם ה' עם אויבי ישראל" [פסי כט].

פרשת מלחמת יהושפט בממלכות עבר הירדן מזיקה אותנו לתיאורי ישועה והצלה בתנ"ך. ברוב תיאורי הנביאים הישועה באה לפי מודל יציאת מצרים: "ה' ילחם לכם ואתם תחרשון" [שמות י"ד, יד]. כך בישעיהו י"א, ד מלך המשיח לא ינהל מלחמות, אלא "והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע". כך במצור סנחריב על ירושלים: "כצפרים עפות כן יגן ה' צבאות על ירושלים גנון והציל פסוח והמליט" [ישעיהו ל"א, ה]. וכן "ונפל אשור בחרב לא איש" [שם ח]. כך במלחמת גוג ומגוג ביחזקאל ל"ח, כא-כב ובחבקוק ג', יז-יח.

אולם בשני מקומות במקרא, בשירת דוד ובמיכה אנו מוצאים ישועה בידי אדם: "ארדפה אויבי ואשמידם ולא אשוב עד כלותם. ואכלם ואמחצם ולא יקומו ויפלו תחת רגלי" [שמי"ב כ"ב, לח-לט]. וכך "קומי ודושי בת ציון כי קרנך אשים ברזל ופרסותיך אשים נחושה והדקות עמים רבים" [מיכה ד', יג]. ישועתו של יהושפט שייכת לקטגוריה הראשונה, ואין זה פשוט כלל להכריע מהי הצלה בדרגה גבוהה יותר³¹.

מקורותיו של יהושפט ניתן אולי ללמוד משהו בנידון. יהושפט נלחם שלוש מלחמות: עם ארם, עם מואב ועם המואבים העמונים ובני שעיר. במלחמה הראשונה ניצל באופן אישי בנס, כאשר שרי הרכב הארמים עמדו לפגוע בו

29. ראה י' אהרונ, אטלס כרטא לתקופת המקרא, ירושלים 1964, עמ' 85. מפה מס' 133.

30. פתיחתא לאיכה רבתי ל'.

31. ראה הרב ע' אריאל, ישראל בטח בה', צהר י' (תשס"ב), עמ' 146-147.

אישית. בשנייה ניצל הוא ובני בריתו בהתמלא הגבים מים. בפעם השלישית ניצלה יהודה כולה בהתערבות אלוקית, כאשר הייתה חרב איש ברעהו. הנס הראשון נחשב לנס נסתר, שכן שרי הרכב שמו לב לטעותם והניחוהו. הנס השני לכאורה נס גלוי, אבל כבר לימדו המלומדים את התופעה השכיחה במדבר, שכאשר יורדים גשמים הרחק בהרים, מתמלאים נחלי הנגב במים. הנס התבטא בכך שהמים נזדמנו בעת שנצרכו להם, ואם כך, הרי לפנינו נס נסתר. רק ההתרחשות של המלחמה השלישית מוגדרת כנס גלוי. לפנינו אפוא, דירוג בניסי יהושפט.

אחרית דבר

המלך יהושפט עסק בכל תחומי העשייה המוטלים על המלך. בבנייה אזרחית ובהכנת הצבא למלחמה. עמי הסביבה מעלים לו מנחה, והוא משתתף בשתי מלחמות בעבר הירדן המזרחי, שנועדו להרחיב את גבולות הממלכה ולהשתלט על מקורות כלכלה חשובים. לצורך זה התחבר עם מלכי ישראל, אולם לא למד ממעשיהם. לא ויתר על עקרונותיו, אלא נהג כמלך כשר וביקש עצת נביא לפני צאתו למלחמה.

אמנם נביאים נזפו בו על התחברו לרשעים, אולם העובדה שבכל אחת מהמלחמות זכה לנס, מלמדת שהגם שמעשים אלו לא היו רצויים, כוונתו הייתה רצויה. כל זאת, לצד פעילות דתית ענפה, שכללה הפצת תורה בעם והקמת בתי משפט בערי יהודה. הניסים להם זכה ואף נזיפות הנביאים על מעשים בלתי רצויים עובר לעשייתם, מעידים על השגחה אלוקית צמודה לה זכה יהושפט.

יהושפט מגלם דוגמא של מלך יהודי, המשלב קודש בחול, הדואג לבטחון בני עמו ולרווחתם הכלכלית, והמשפר את מעמד התורה והרוחניות בעם. השילוב בין הקודש והחול בעשייתו של יהושפט, כאשר נעשה ברוח טהורה ולמען עם ישראל, מחיל את הקודש על החול ומקדשו. מבחינה זאת, יכול המלך יהושפט לשמש כדגם של מנהיג, איש תורה ומדינה, לכל הדורות. ואפיריון נימטיה לאבי מורי, ר' יצחק בון ז"ל, שהכיר את המלך יהושפט [מבלי לקרא מאמר זה] וקראני בשמו של מלך מופלא זה.